

X

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library
S.D.P.B.

Coll. No. 7

Title BHAGAVANTA-BHASKARA.
(UTSARGA-MAYUKHA)

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 7 Subject : Yama'sastra

Title : Utsarga Mayubha in Bhagavat Bhāsya

Author : Nilakantha Scribe : —

Date of the work : c 1640 A.C. Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 11.5" by 5.1/2" Extent : 14 folios.

Language : Sanskrit. Script : Devanāgarī

Remarks : Complete.

उ०म०
२ धर

लमिनेवालेवृद्धे वागुरौशु क्रेचवकेतिचारिणिचगुरौग्रवादिभ्येमलमासेद्वयमासेलुप्रदिनद्वयवतियद्वेवमदिनादौभूकंयाशक्त
त्का... इतदोषेचवर्जः। उत्तरायणमाघफाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठाषाढान्यतममासेषुरविश्रुद्धावयनद्वयविषुवद्वयकन्यामीनव
तुरन्तमसंक्रांतौशुक्लपक्षेद्वितीयातृतीयायंचमीसप्तमीदशमीपौर्णमास्यान्यतमतिथौशतिसंगलान्यवारेषुभरणीकृत्तिका
पुनर्वस्राश्लेषापूर्वाफल्गुनीविशाखाव्यतिरिक्तनक्षत्रेषुविक्षमातिगंडव्याघातवज्रव्यतीयातपरिधवेष्टित्यतिरिक्त
योगेषुकर्तव्यंइताराविशुद्धौबुधशुक्रशुभसितपक्षचंद्रनिरीक्षितेलग्रेजत्वाशयोत्सर्गःकार्यइति। बह्वर्चगृहपरिशिष्टे। अ
थातोवारुणाविधिवापीकूपतडागपट्ट्याख्यास्यामः। पुराणतिथिकरणोशुभेनक्षत्रेप्राचीदिशमास्याप्राक्प्रवणउदकुम्भप्रव
रोबोदकसमीपेप्रिमुषसमाधायवारुणोचरुंअप्यित्वाज्यभागांतंरुत्वाज्याहुतीर्हुदुयात्। समुद्रज्येष्ठेतिप्रत्युच्चाततोहविषोष्ट
भिर्हुदुयात्तत्त्वामिब्रह्मणावंदमानःइतिप्रचत्वंनोअत्रैवरुणास्यविद्वानितिचद्वेइमंमेवरुणाश्रधी। बस्विष्टकृतंचनव
मंनववैप्राणाःप्राणावाआपसस्मादापोनवभिर्हुहोतिमार्जनातेधेनुतारपत्। अवतीर्यमाराममुमंत्रयेत्। इदंयवित्रं
सलिलंरुद्रश्चुद्धाःपूनाअमताःसंततित्यं। मांतारयेतिकुरुतीपथीभिर्मेकंलोकालोकंनरतेतीपंचेतिपुष्टा। येस्वयं
शोचारु... उत्रियीषोअस्मान्मातरःशुं धयंतित्यथापराजितायांदिशुस्यापयेत्सुपवसाद्गवतीहृक्कयाइतिहिकरोति
चेद्विक्रवतीवसुपलीवसूनातितिसचैलकंरंकांचनशृंगीष्टप्रजंरौप्यं। कांस्थायदेहनाविप्रापदद्यादितरांवाशत्मा

राम
२

रुरां

प्र ५

दक्षिणांततुसर्गंकुर्यात्तादेवपितृमनुष्माःप्रीयंतानामितिपवित्त्वोस्तजंतइत्याहशेतकोब्राह्मणर्दिमोजयित्वास्वल्पपतंवाचपी
तइतिसंक्षिप्तोजलाशयोत्सर्गविधिः। विस्तृतस्त। मास्यो। शृणुराजन्महाबाहेतडागादिषुयोविधिः। पुराणेक्षितिहासोपपत्तेच
थान्पाप्राप्यशुक्लंशुभंयदंअतीतेचोत्तराणो। पुराणेक्षिविप्रकथितेकृत्वाब्राह्मणावाचताप्रागुदस्प्रवरोदेशेतडागस्यसमीपतः
। चतुर्हस्तांतथावेदीचतरस्यांचतुर्मुखं। चतुर्हस्तेतिमंडपत्रिभागव्यावृत्तिः। सिद्धांतशिखरेत्। तडागादिप्रतिष्ठायांयघिनीप
क्षसंनिभेत्फक्तं। प... तीतिवेदिनामातदुच्चातात्त्रिचतुःपंचसप्ततवमेकादशान्यतमभागेनपूर्वमेवोक्तामंडपनिर्माणेतथा
। षोडशहस्तःस्यामंडपश्चतुर्मुखः। येद्यपितडागस्यसमीपइत्यविशेषोक्तंनथायिमंडयादितडागादिप्राच्यासदीच्यामी
शान्याप्रतीच्यावाकोर्येतडागात्पश्चिमेपूर्वइशात्यामुत्तरेधिवा। आदौतुमंडपःकार्यःसर्वलक्षणसंपुतइतिवचनादिति सांप्र
दायिकाः। अचविशेषोभविष्योतडागपालीशीर्षेत्तमंडपंकारयेत्कुम्भमिति। वेद्याश्चपरितोगर्तारलिमात्रास्त्रिमेष्वालाः। तव
सप्ताधवायंचपोतिवक्रान्पात्मज॥ गतां कुंडानि र्योत्रिरेव अंयेषोतेपोतिवक्रां। तत्रसप्तयद्वेइशानकोरास्यमष्टासंनका
यंउपसंजातविरोधितयातद्वाधस्यैवत्यापत्वार। वितस्तिमात्रापोतिःस्यासदसप्तायुलविस्तृता। गतीश्चतःसंस्तस्युस्त्रि
पर्वोक्षितमेखलात्रिपर्वोक्षिताख्यगुलोक्षिताःसर्वतश्चसवर्णास्युःपताकोधजसंपुताः। सवर्णाइडादिलोकपालैः
अश्वत्योदुंवरसुहवदशाखाभवानित्। मंडपस्यप्रतिदिशंद्वाराण्येतातिकारयेत्। द्वाणितोरणानीतिवेचित। पथाश्र

रा१

मेवतुमुक्तं तदात्रतोरणापिद्वारकासुमपान्येतेषां द्वारंगत्वात् शुभास्तत्राष्टहोतारो द्वारपालांतथाष्टवै अष्टौ तजायकाः कार्य
 म्नाह्मणावेदपारागाः सर्वलक्षणसंपूर्णमिजवंतोजितेन्द्रियाः कुलशीलसमायुक्तः स्थायकस्याद्विजोत्तमः स्थायकोयुरुः प्रति
 गर्तैतु कलशान्नयज्ञोपकरणानि च ॥ व्यजनेवासने शुभ्रं ताम्रमात्रे सुविस्तरे ॥ प्रतिगर्भमेकैकः कलश इति हेमाद्रिः ॥ बहुवच
 नाप्रतिगर्भपदाक्षप्रतिकुंडं च यज्ञय इति तस्य क ॥ तत्स्वनेकवर्णासुर्वलयः प्रतिदेवतां ॥ आचार्यः प्रक्षिपेद्भूमौ अनुसं
 अविचक्षणाः ॥ अरुणो मात्रोयुयस्यात्तद्धारद्विनिर्भितः ॥ यजमानः प्रमाणो वा संस्थाप्यो भूतिमिच्छता स चाष्टास्त्रश्च
 लपुतः कार्यः ॥ चषालचूडापि एतत्परिमाणमध्य एव पूमेविशेषो मधिष्ये ॥ कदंबाश्च त्र्यपालाशवेकं कंतमयः शुभाः ॥ शुद्ध
 स्पृष्टो निर्दिष्टः सारदारुमपोथवेति ॥ त्रैवर्णिकांतां कदंबादिनिषम एव शूद्रस्यानियम इत्यर्थः ॥ तस्मिन्वनस्थानं नारदीये ॥
 ॥ तद्वागोत्तरं तत्रैव पूमस्थानं प्रकीर्त्तितमिति ॥ पूर्वकुंडं त्राच्यापदमात्रं तरिते देशे इति रूपनाशयः ॥ जलाशयमंडुमांत
 ल इति केचित् इति शास्त्रे ॥ नेषु तिष्ठानस्य न्यसेधूपं यद्योतिदितमिति परे ॥ एतत्पक्षत्रयमूलविशेषकार्यं ॥ हेमालंकारिणः का
 र्याः पंचविंशतिश्च ॥ कुंडलानि च हेमालिकैः पूरकं कटका निचातथांशुलियवित्राणि वासांसि विविधानि च ॥ दक्षपेक्ष
 समसर्वां नचापैर्द्विगुणं पुनः दद्यात्पुनः संयुक्तमात्मानं आपियन्त्रियं सोवर्णो कूर्ममकरोराजतोमस्त्यं दुंदुभौ ॥ ताम्रौ कु
 लीरमंडुकोऽप्यसः शिंशुमारकः ॥ दुंदुभोराजिलः निर्विषसर्पः कुलीरः कर्कटः ॥ कूर्मादयः सप्तवेद्यां चारुणामंडलत्रा

५४
राम
३

साध्याः ॥ एवमासाद्यतानसर्वान् आदावेव विशेषतः ॥ अलंकृत्यां वरधरः शुक्लं गंधानुलेपनः ॥ सर्वैषिष्कदकस्तान् स्नापितो वेद
 पुंगवैः ॥ यजमानः सपत्नीकः पुत्रपौत्रसमन्तः ॥ पश्चिमं वारमाश्रित्य प्रविशेद्वागमड्यं ॥ ततो मंगलशब्देन भेरीणां निःस्वनेतवारज
 सामंडुलेकुर्मोत्तं च वर्णानतत्त्ववित् ॥ षोडशारंततश्चक्रं यद्यगर्भं च तर्मां च तुरसं च परितो वृत्तं मध्ये स शोभनं ॥ वेद्याश्चोपरितः कुर्यात्
 हानलोकयतीत्युक्ता ॥ वित्त्यसे नमः ततः सर्वान् प्रतिदिक्षु विवक्षणाः ॥ रुषादीन् स्थापयेत्तथैरुणं मंत्रमाश्रितः ॥ ब्रह्माणं च शिवं विष्णुं
 तत्रैव स्थापयेद्बुधः ॥ विनायकं च वित्त्यस्य कमलां बिंबिकां तथा ॥ शांत्यर्थं सर्वलोकानां भूतग्रामं न्यसेततः ॥ पुष्पमक्षफले पुंक्तं एव कृ
 त्वा विवासयेत् ॥ कुंभांश्च रत्नगर्भान् वासांश्च भिरमिवेष्ट्य च ॥ गंधमुष्पेरलंकृत्य द्वारपालान् समंततः ॥ पठधर्मितान् ब्रूयादाचार्यस्त्व
 मिपूजयत् ॥ बहुवचः पूर्वतः स्थाप्योदक्षिणोत्तरं विदो ॥ सामगोपश्चिमे स्थाप्या बुतरेण त्वथ विदो ॥ देव उग्मुखो दक्षिणोत्तरं यजमान उ
 पाविशेत् ॥ यजधर्मितान् सर्वान् होतृकान् पुनरेव च ॥ उत्कृष्टमंत्रजाप्येन तिष्ठ धूमिति जायकान् ॥ एवमादिश्यतान् सर्वान् प्रमुञ्च्य शि
 चमंत्रवित् ॥ उडुयाद्वारुणो मंत्रैराज्यं च समिधस्तथा ॥ अविज्मि श्रेष्ठो तव्याचारुणो रेव सर्वशः ॥ गृहेभ्यो विधिवद्ब्रूयात्तथेंद्रापेश्व
 राय च ॥ मरुद्भ्यो लोकपालेभ्यो विधिवद्विष्णु कर्मणो रात्रिस्तु तं च दौडं च पावमानं समंगलं ॥ जपेरन्योरुषं स्तुतं पूर्वतो वदुच्चाः ॥ एथ
 क ॥ शांकरौ च सोमं च कोष्पमांडं तातवेदं ॥ सोरस्तुतं जपेरं स्तुतं दक्षिणोत्तरं विदः ॥ धेराजं योरुषं स्तुतं सोमं रुरुदं संहितां शे
 शवं पंचतिथं गायत्रं यष्टसामं च ॥ वामदेवं बृहसोमं रोरवं सरथं तरंगं वां व्रतं विकर्तं चरदो द्यं च यथाक्रमं ॥ गायतिसामगा

५४

उ०म०
५

वासदिने पूर्वोक्त कालादिसंकीर्त्य सकल पाप क्षय पूर्व करुडालय गमनानंतर बहु कल्प कालावधिक कल लोक भोग पूर्व कपरा
र्द्ध कालादि नमस्तपः प्रमृति लोकांगना सहित तद्वाक्यगत भोगोत्तर वैष्णव परमपद प्राप्ति कामः शुभ कजलाशयोत्सर्ग करिष्य
इति संकल्प्या ॥ गतो शयूजा स्वस्ति वाचनमाते वसीर्द्धा पूजा पृष्टि आद्विगृह्य त्विग्वरणा निसामान्य प्रयोगो क्तरीत्या कुर्यात्
तत्र त्विज श्रुत विंशतिः अष्टौ होतारः अष्टौ जायकाः अष्टौ द्वारपाला इति चत्वारो वा एते गुरु श्रुति त्रयोदश वा
त्यशक्ता वेको गुरुरेव वा ॥ ततस्तान्मधुपर्क कटकुंडल माला वस्त्रादिनिर्वाचयेत् ॥ द्विगुणामूल्यं कटकुंडलादिशुभवेदेयं
। ततो मंडप प्रवेश वास्तु पूजा मंडप पूजा निश्चायनोत्तरं गुरुर्वेदिलिखितं वारुणमंडल मध्यस्थे पद्मे गृहानपूजयेत् ॥ तत्र क
र्तिकायां वृत्ते मंडले सूर्यं ॥ आग्नेय पत्रे चतुरस्रे सोमं ॥ दक्षिणोपत्रे अश्विमीमं ॥ इशान पत्रे वाणाकारे बुधं ॥ उत्तरे दीर्घ चतुर
स्रे गुरुं ॥ पूर्व पंचकोरो शुक्रं ॥ पश्चिमे धनीषि शनिं ॥ नैऋते श्रुप्यं कारे राहुं ॥ वायव्ये धजाकारे केतुमिति तन्मंत्रैरधि देवता प्रत्यधि
देवता विनायकादयं च वाहयेत् ॥ ततः त्रास्तु सामान्य प्रयोगे तु संघेयाः ॥ ततो मंडप पूर्वोदि दिक्क लशेषु इष्टादीनां वाहयेत् ॥
तथा हि ॥ त्रैलोक्ये एते सर्वे मरसिद्ध संघे रभिष्टितो वज्रधरा मरेश संवीज्या नोपरसांगरो न क्षाधरं नो भगवन्मस्तो ॥
इंद्रो गच्छे हतिष्ठे त्या वा त्वं गजस्कंधं समारूढं वज्रहस्तं महाबलं ॥ आवाहयामि यज्ञेस्मिन्पूजे यं प्रतिगृह्यतामिति पूजयेत्
एवमाग्नेय कलशे अग्निदूतं एत्येहि सर्वा मरहव्य वाहयुनि प्रवीरेर भितो भिजुष्टते जिवता लोक गणो न साद्वै गृहारा पूजां

ता ३

धृ

राम
५

भगवन्मस्तो अग्ने इहा गच्छे हतिष्ठेति अग्निमावाह्य शक्ति हस्तं ज्वलदुपं ॥ गुरुं हविर्भुजोऽर्वावमिति पूजयेत् ॥ याम्यकुं मे यमाय
सोमं एत्येहि वैवस्वत धर्म गजसर्वा मरैर्यित धर्म मूर्ते ॥ शुभो शुभानंद शुचामधी शशिवानः पाहि मखं नमस्ते ॥ अयमाग्नेहा गच्छे हति
ष्ठे त्या वा त्वमहामहिम मारुतं दंड हस्तं महाबलं ॥ आवा० मिति पूजयेत् ॥ नैऋत्य कुं मे मोषराः परा परा एत्येहि रक्षोगणानां यक
ल्यं विशाल वेताल पिशाच संघेः ॥ ममाध्वरं पाहि शुभाधिनाथ लोके श्वरत्वं भगवन्मस्तो ॥ नैऋते इहा गच्छे हतिष्ठेति आवा त्व
तींद्रं दंष्ट्रं वास्तुं वरुणं हस्तं महाबलं ॥ आवा० तामिति पूजयेत् ॥ पश्चिम कलशे तत्वायामि एत्येहि पादो गण वा रिवी शगरो
न पर्वत सहासरोभिः ॥ विद्याधरे द्वाधरा गीयमान पा हित्व मस्मा भगवन्मस्तो वरुणो ह ॥ गच्छे हतिष्ठेत्या वा त्वमकरस्यं महा
बाहुं देव देव मयां पतिं ॥ आवा० तामिति पूजयेत् ॥ वायव्य कलशे तव वायव्य तस्य ते एत्येहि यज्ञे मरक्षणा यमृगा विरूढः सहसि
द्ध संघेः ॥ प्राणाधियः कालकवेः सहाय गृहा रा पूजां भगवन्मस्तो ॥ वायो इहा गच्छे हतिष्ठेत्या वा ॥ त्वमृग स्कंधं समारूढं वज्रहस्तं
होतलं ॥ आवा० तामिति पूजयेत् ॥ उत्तर कुं मे आप्ययस्व एत्येहि यज्ञे श्वरयज्ञरक्षां विधस्व नमः त्रगरो न साद्वै संवेधिवीभिः पितृभि
ः सहैव गृहा रा पूजां भगवन्मस्तो ॥ सोमेहा गच्छे हतिष्ठेत्या वा त्वदशश्वर श्चामारूढं दहस्तं महाबलं ॥ आवा० तामिति पूजयेत्
॥ ऐशान्य कुं मे तमीशानं एत्येहि विश्वेश्वरं त्रिभूलकपाल रवद्वांगमरो न साद्वै लोके शमृजे श्वरयज्ञसिद्धौ गृहा रा पूजां भगवन्मस्तो
। इशानेहा गच्छे हतिष्ठेत्या वा त्वमृग स्कंधं समारूढं वज्रहस्तं त्रिलेखं च ॥ आवा० तामिति पूजयेत् ॥ नैऋते वरुणा योर्मध्ये कुं
मे आप्यं गोष्ट्र एत्येहि पाताला धरा मरेंद्र नागांगना किन्तरीयमाना रक्षोर गे ॥ मरसिद्ध संघे रनंतर क्षाधर मस्मदीयां अनं

८

५११

उ० म०
६

तेहागळे हतिष्ठे त्याचा त्याने शेषजगादाधार शेषसुरगाराचिंता आवा० इंद्रे शानमध्यकुमेवस्तजज्ञानां एव हि सर्वाधिपते सरेंद्रलो
केन साह्ये पितृदेवाताभिः । सर्वस्य धातास्य मितप्रभावो रक्षाधरं नः सततं नमो । ब्रह्मणे नमः । त्रिहागळे हतिष्ठे त्याचा त्याने तदसस
मां दं प्रमोति जगदुरुं । आवा० तामिति पूजयेत् । अनं ब्रह्मणोः कलशाभाय यज्ञे अथ ऊर्ध्वदेशयोगवाहनं ततो मंडलमध्यं पंचरत्न
सौवर्णं कुर्ममकराजतमस्य डिंडिभताघकुलीरमंडुको शिंशुमारपुतां सवर्णं पात्रीमिं । मेवरुति मंत्रेण स्यापयित्वा ब्रह्माराशि
वर्णि । ह्यो गणपति श्रीयं । अंबिका । भूतग्रामं च तत्सर्वं रावात्यं । जयेत् । अत्रेडादि पूजासमये यो राशिका मंत्राः । इडः सुरपति
ः श्रीष्टावन्नहसो महाबलः । शक्तिहसो महावीर्यतस्मै नित्यं नमो नमः । सर्वतेजो धियो देवो रक्तवर्णो मिहाबलः । शक्तिहसो महावी
वीरो वैश्वनर नरमो लोते । दंडहलः कृष्णवर्णो भीष्माक्षो महाबलः । प्रेताधिपतये तुभ्यं मम राजापते नमः । सर्वरक्षो धियो देवो निः
तिनः । लविग्रहः । महाखड्गधरो देवतस्मै नित्यं नमो नमः । नागयाशधरो नित्यं मकरस्थो दिवाकरः । निमग्नशुक्लवर्णो अन्नमोक्त
वसुणापते । सर्वप्राणाधिपो नित्यं सर्वजंतुषु संस्थितः । ध्वजहसो मेघवर्णतस्मै नित्यं नमो नमः । सर्वतन्त्रत्रयमध्यो यो मोरा राजा व्यवस्थि
तः । शुक्लवर्णो गदाहस्ततस्मै नित्यं नमो नमः । सर्वदेवाधिपो देवर्शुशानः शुक्लविग्रहः । शूलपाशो वृषारूढो रुद्राधिपतय
नमः । पन्नगाधिपतिर्देवो नंतो नीलविग्रहः । पातालवसतिर्नित्यं म्रनं नायनमो नमः । पलाशकुसुमाकारो ब्रह्मा सर्वो र्यसा
धकः । सर्वलोकपतिश्चेष्टनस्मै नित्यं नमो नमः । इति । ततस्त्रयीदिभूतग्रामांतं पंचाशद्देवताभ्यस्ततः त्रंते सूर्यायेष्टुडेद
नो बलिर्नमः । इत्यादिप्रयोगतो वलीवद्यात्तत्र सोमाय द्युतया मं पमाया मसूरा भुं वु घ्रां य दीरोदनां हृद हस्यतये दध्या

राम०
६

४१

४४

दनां । शुक्लाय द्युतानां । शयैनेकशतान् । राहवे अमोदनां केतवे चिचौदनां अधिदेवताप्रताधि देवताविनायकादियंचम्यः
पायसवलिः । इडादीनां दशानां माषोदनवलिः । ततश्च आचार्यः पूर्वकुंडान् फवतः पदत्रयं स्थलेन्यत्का हरिडाते लाभ्यां पूषमभ्य
ज्यतीर्थे दिकेन स्नापयित्वा गौरसर्वपगोरोचना गुगुलुदूर्वा निवर्तगभापोटलिकायदावधंदा स्नायगा इति मंत्रेण बध्वा पु
वो सा इति वस्त्रेणावेष्ट्य पूषतनीया शो न वठं खनित्वा तत्रोदतादिकं प्रक्षिप्य तत्र धुवो सीति मंत्रेण पूषं निखनेतातः तः प्रतिकुंडसमी
येह शान्यां कलशस्थापनं कृत्वा तत्र सर्वसमुद्रा इति तीर्थानि न्यस्य वरुणां पूजयेत् । तत आचार्यः अविजश्च खेखे कुंडे स्वगृह्य
क्त मार्गेणाग्निप्रणयनानंतरं भाविकर्म कुर्यात् । तत्र प्रतिकुंडमाचार्यकुंडप्रभृति कुंडदक्षिणतो यजमान उपविश्य जलमादाया
स्मिन् कर्मणी दंहविस्तर्य सोम । भोमा बुधगुरुः शुक्रशनिशुक्रकेतुग्रहेभ्यश्च रोमास्कंदविष्णुब्रह्मेन्द्रयमः कालः चित्रगुप्ता
धिदेवताभ्यो अग्रभूमि विष्टे इंद्रे इराणी सूर्यः प्रजापति ब्रह्म प्रत्यधिदेवताभ्यो विनायक । दुर्गा । वाद्याकाशाश्चिः पंचलोकया
लेभ्य इडाग्निाय मनिर्ऋतिवरुणो वायु सोमेशानंत ब्रह्मादिभ्यो ब्रह्म शिव विष्णुः गणपतिः श्री० अंबिका भूतग्रामवि
श्वकर्मवरुणाग्निवायुसूर्यप्रजापतिश्चिष्टृदृदादिपूर्वे त्रयं देवताभ्यो नमो नित्यं जेत । जापके द्वारपाले श्च शान्तिप्रपादोक्तिय
माणो होमः कार्यः । अत्र द्वारपालजप्य मंत्रा उच्यंते । श्रीसूक्तं पावमानं च सोमसूक्तं संमंगलं । शान्ता ध्यायं चेदं सूक्तं रक्षोघ्नं वे
ति वद्ध चो श्रीसूक्तं हिरण्यवर्णं हरिणीमित्यादि पंचदशर्चं । पावमानं स्वाधिष्टयेत्यादि । सोमसूक्तं रक्षोघ्नं वे
ति वद्ध चो श्रीसूक्तं हिरण्यवर्णं हरिणीमित्यादि पंचदशर्चं । पावमानं स्वाधिष्टयेत्यादि । सोमसूक्तं

त्वं सोमप्रचकित इत्यादि गविष्टावित्यंतं त्रयोविंशत्तु च संभंगलंकनिक्रददित्यादि। शांतिका काव्यायाशंमइडाग्रीत्यादिकः इड
 कं योनातएवेत्यादिकं रक्षोघ्नं कृणुष्वपाजु इत्यादि। दक्षिणोद्धारपालोवुरुडासुरुषसूक्तं काव्यायाशंमइडाग्रीत्यादि कं योनातएवेत्यादि कं
 लाध्यायमेव च। रुडातमस इत्यादि मेत्रान्। श्लोकाव्यायं देवसवितः प्रसु वयश्मितादिकं। शुक्रियमृचं वाचं प्रयद्य इत्यादि
 कं। मंलाध्यायमादित्योवाएषधमंलमिति ते तीरीये प्रसिद्धं। वामदेव्यं वृहसामज्येष्ठसामरथंतरं तथा पुरुषसूक्तं मतः
 परं। आज्यदोहानि सामानि शांतिकाव्यायमेव च। भांरुंडा च सामानि यश्चिमेद्धारपालकै। वामदेव्यं कयानश्चित्रमित्यस्या
 मृविगीतं। वृहत्सामत्वा मिद्धिह वामह इत्यास्यां ज्येष्ठसाममूर्द्धानं दिवइत्यां। रथंतरमभित्वा शूरनोनमइत्यस्यां पुरुषसूक्तं
 सरस्वतीर्षेत्यादिकां रुडसूक्तमावो राजानमिति वर्गद्वयं। आज्यदोहो निदेवप्रतानीत्यादि। शांतिकाव्यायः काव्यायाशंमइडाग्रीत्यादि कं
 बोध्येतिरित्यादि भांरुंडा सामानि इमं सोममित्यादि दृग्गीतानि। अथर्वगिरसं नीलरुडं चैवापराजितं। देवीचमधुसूक्तं च रोधसं
 शांतिकाव्यां अथर्वगोद्धारपालोपठेतामुत्तराश्रितो। अथर्वगसूक्तं कृद्गोपायद्वहजायेत्यादि। आंगिरसमंगिरसो जन्तुमा नी
 त्यादि। नीलरुडं पाहइत्यस्यावित्यादि। मधुसूक्तं मधुवाता जन्तायतामित्यादि। रोधसं अभयं घावाय चिवीत्यादि। शांतिका
 व्यायः शमूइडाग्रीभवतामबोभिरित्यादि। जापकोत्तरात्रिस्तुक्तं च रोडं च पाचमानं स मंगलं। पोरुषं त्रैषदा न जपेतां व
 ह्वौ पथकं। शत्रिस्तुक्तं रात्रि व्यख्यदायतीत्यष्ट्वी रोडमीमां रुडा यतवसे कपर्दिन इत्यादि। शांक्रं रोडं च सोमं च कोषा

रुडसूक्तं

राम०

७

अपराजितादे परिवर्तनीत्यादि। ३

उंजातवेदसं॥ सौरं चेति जपेतां द्वादक्षिणो नयजुर्वेदो। शांक्रमिंदं वोविश्वतो रित्यादि मनुवाकं रौद्रमिमारुद्राय स्थिरध्वने गि
 रइत्यादिषट्चं। सोम्यसोमे धेनुमित्यादिषट्चं। कोष्मांडं यदेवा देवहेडनमित्याद्यनुवाकचतुष्टयं। जातवेदसं यत्वाहदाकी
 रणो त्यादिमनुवाकं। सौरं सूर्यो देवीसुषमं रोचमातेत्यादिकं षट्चं। वैराजं पोरुषसूक्तं सोवर्गं रुडसंहिता। शोशवं च निध
 नं गायत्रं ज्येष्ठसामवा वामदेव्यं वृहसौम्यं रौरवं सरथंतरं। गवां वृत्तं विकर्णं चरक्षोक्षं च यशस्तथा। गायेषुः सामगाराज नयश्चि
 मद्धारमाश्रिताः। वैराजं पिवा साममदनुत्वेत्यादि सौवर्गं सुद्येदमि श्रितामस्यमित्यत्र त्रिणि। सामानि। रुडसंहिता भावो राजा
 नमित्यादि। शोशवं मुच्चाते जातमंधसमित्यस्यां गीतां यंच निधनरहस्यां गीतां। गायत्रं तत्सवितु रित्यस्यां गीतां ज्येष्ठसाममूर्द्धा
 नं दिवइति प्रसिद्धं। वामदेव्यं कयानश्चित्रेत्यस्यां गीतां। वृहत्सामत्वा मिद्धिह वामह इत्यादि प्रसिद्धं। सोम्यसोमव्रतं स ते प
 यां। सीति। रौरवं पुनर्मैत्यत्र प्रसिद्धं। रथंतरमभित्वा शूरनो नुमेत्यस्यां गीतां। गवां वृत्तं ते मन्वतप्रथमं अग्निमीलेत्येतया गीतं
 । विकर्णं विधाडित्यस्यां गीतां। रक्षोघ्नं अग्नेरक्षाः अग्नेषु ह्वा। हीत्येतयो गिरं। यशः वृहदिं जायेत्यत्र गीतं जपेतामथर्व
 णो शांनिकं योष्टिकं तथा। अंते वरुणासूक्तं च जपेयुः सर्व एहि। शांतिकयोष्टिको प्रसिद्धो वाथर्वणां। वारुणासूक्तं च
 त्वशाखीयं। तत्र अविदिनां मोषु वरुणा इति पंचानां वसिष्ठो वरुणो गायत्री अन्त्या जगती वरुणा प्रीतये जपे जपे विनिमोः
 ॥ मोषु वरुणो ॥ रिशेषः। यजुर्वेदिनां। इमं मे वरुणोति द्वयोः। अनुः शोपो वरुणो गायत्री त्रिष्टुभो वरुणा प्रीतये जपे ॥ साम

उक्तं
८

गानां इमं मे पुष्कलो वरुणो गतिः ॥ वरुणा ० अथर्वगानां ॥ उदुत्तमं वरुणा स्त्रिष्टुप ॥ वरुणा प्रीतये ० प्राच्या दि कुंडेषु अवेदिषु
भृतयो होतारः प्रधानहोमात् प्राचीनं कर्म स्वस्वस्थानुसारिकृत्वा प्रधानहोमं कुर्यात् ॥ तत्र अवेदिता वरुणा ॥ आज्यगामागानतरं वा
रुणो मे त्रैरष्टोत्तरशतमांसा दुती सावती रेवदुं वरसमिद्धा दुती शत्रु दुपात्रा मंत्रास्तु ॥ तत्वायामिब्रह्मणा ॥ तदिनं कृतं दिवा ॥ शुनः
शेषोत्थ वरुणा ॥ अथ ते ॥ हे डो ० उदुत्तमं वरुणा ॥ तत्रो अथै ॥ वरुणा स्यात्तत्रो अथै वमो भवोती ॥ इमं मे वरुणा इति अत्राद्यानां वरु
णां च उदुत्तमं वरुणां त्रयोदशवारमावृत्त्याष्टोत्तरशतं संख्या संपत्तिरिति सांप्रदायिकाः ॥ अधिदेवैः प्रत्यधिदेवता विना
मकमं च के इति वरुणादि ब्रह्मांत दशलोकपाल विश्व कर्मभ्यः प्रत्येक मष्टोत्तरसहस्राष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यष्टाव्यतमं संख्य
या जुहुयात् ॥ गृहेभ्यो धिदेवतादीनां न्यूनसंख्यया होम इति सांप्रदायः ॥ तत्र गृहेभ्यः तत्तत्समिधो न्योषाया लाशयः ॥ आज्यं च सर्व
भ्यः पृथक् ॥ एतन्मंत्रास्तु ॥ सामान्यप्रयोगोक्ता कृतेणा इदं शिवमरुतोत्तमं त्रितारमिदं गर्ग इदं स्त्रिष्टुपे कुरु इत्यधोः करावशि
वोगायत्री ॥ मरुतोपस्यराहुगणो मरुतो गायत्रीति मंत्रः ॥ केचित् ब्रह्म शिव विष्णु गायति श्री अवि काशत ग्रामाणामपिततन
त्रैः होममाहुः ॥ तत्र त्रियो मंत्रः गंधर्वाणां अवि कायाः ॥ अवे अं वा न्यं विके इति पाजुषः ॥ भृत्या मस्य पुनाम मंत्र एवातता
स्त्रिष्टुपे कुरु इत्युत्तरांगं दुतयः ॥ अथ च सर्वोपिवरुणग्रहादि होमो दिनचतुष्टयं प्रत्यहमावर्तनीयः ॥ स्त्रिष्टुपे कुरु इत्युत्तरांगं होम
स्तु चतुर्थदिन एव इति ॥ केचित् पूर्णा हस्तिस्तु चतुर्थदिन एव असंभवे तदिन एव वा ॥ वजुः सामाथर्व विदामप्ययमेव

कार्ये

होमोपक्रमः मंत्रास्तु तेषामपि सामान्यप्रयोग एवोक्ता वरुणा मंत्रास्तु पजुर्वेदिनां त्रैवरा इमं मे त्र्यस्य शुनः शेषो गायत्री वरुणाः वरुणा
वरुणा प्रीतये आज्यहोमे उदुत्तमं वरसमिद्धो मे च विनियोगः ॥ एवं तत्वायामिब्रह्मणा ॥ तदिनः सत्वनः सत्वनः इत्यतमोर्वा
मदेव स्त्रिष्टुप ॥ अग्नि वरुणो देवतो अया आग्नेसीति प्रजापतिः पंक्तिरग्निः ॥ ये ते शतमिति शुनः शेषो स्त्रिष्टुप वरुणाः ॥ अदिता स्वक
कृष्णा जिन स्त्रिष्टुप वरुणाः ॥ वनेषु वीति कृष्णा जिन स्त्रिष्टुप उदुत्तमं शुनः शेषो स्त्रिष्टुप वरुणाः वरुणा स्यात्तमं नममितयनो जगती वरुणा
ः ॥ निषसादेति प्रजापतिर्गायत्री वरुणाः ॥ द्यतवती भारद्वाजो जगती वरुणाः ॥ एतेषां द्वादशमंत्राणां न वरात्रावृत्त्याष्टोत्तरशतं संख्या संप
त्तिः ॥ ग्रहादि होम मंत्रास्तु सामान्यप्रयोग एवोक्ताः ॥ ततो व्याहृति होमादि न्युत्तरांगानि ॥ सामगोपिव्याहृति होमांता निपूर्वांगानि
कृत्वा वरुणा होमं कुर्यात् ॥ इमं मे पुष्कलो गायत्री वरुणाः ॥ वरुणा प्रीतये आज्यहोमे उदुत्तमं वरसमिद्धो मे च विनियोगः ॥ एवमुत्तरत्रो
देशत्यागो ॥ उदुत्तमं गौतम स्त्रिष्टुप वरुणाः ॥ द्यतवती भारद्वाजो जगती वरुणाः ॥ एतेषां त्रयोणां मंत्राणां षट्त्रिंशद्धारमावृत्त्याष्टोत्त
रशतं संख्या संपत्तिः ॥ ग्रहादि होम मंत्रास्तु सामान्यप्रयोग एवोक्ताः ॥ तत उत्तरतं त्रं बर्हि होमांता अथर्वगोपिसमंत्र कदा ग्रह
राप्रभृत्यभ्यातान होमांतं कृत्वा वरुणा होमं कुर्यात् ॥ अथ ते राज नित्यथा र्वा एतेषां चतुर्णां मंत्राणां सप्तविंशतिवारमावृत्त्या
ष्टोत्तरशतं संख्या संपत्तिः ॥ ग्रहादि होम मंत्रास्तु सामान्यप्रयोग एवोक्ताः ॥ नुष्टुप वरुणाः ॥ धाम्नो धाम्नो राज नित्यथा र्वा पंक्तिर्व
रुणाः ॥ उदुत्तममथर्व स्त्रिष्टुप वरुणाः ॥ प्रास्मत्प्राशतथर्व स्त्रिष्टुप वरुणाः ॥ तत पुनरभ्यातान होमां कृत्वा ततं कुर्यात् ॥ आ

वयं

उ०म०
६

सू ३

चार्योपि स्वकुंडे स्वशाखोक्तविधिना एवमेवैताभ्यो देवताभ्यो जुह्याता एवरात्रावधिवासंतिर्नर्त्याचार्यः कुंडाम्यां शस्यापि
तकलशेषु गजस्यामाश्चर्यावत्मीकसरित्सगमकदगो कुलचत्वरसंवधिनीरष्टौ मृदोऽस्यत्यादिवृद्धोद्भवान् चपल
वानां कुंकुमकर्पूरकैरि कोसधवांचविज्ञेयेत। तैश्चोदकेष्वजमानं प्राप्नुय्वं सवैषिध्यनुलिप्तपुत्रपत्नीसहितमृत्वीजं
उदयुत्वात्सूर्योदयाप्रणुषसिपलवैरभिधीचेषुः स्नाययेयुश्चामंत्राकृततत्त्वाखीयाः पौराणाश्च सुरास्त्वामभिधिव
त्विद्याद्याः सामास्यं प्रयोगउक्ताः। ततो यजमानः शुक्लवेषः प्राङ्मुख उदयुत्वात्सूर्योदये त्विग्न्या यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात्
। मंडपाद्वहिरीशान्यां दद्यादिति रूपनारायणः। मंडपमध्ये एवेति मदतरलादयः। अत्र प्रयोगः। कुशतिलजलात्पादायाद्येत्यादि
कर्त्तव्यामुक्तजलाशयोत्सर्गो गभूतकृते तदधिवासनप्रतिष्ठा। सिध्यर्थं रुद्रदेवताशतं गात्रैषष्टिवापंचाशतं वा षट्त्रिंशतं वा
पंचविंशतिं च विंशतिं चाप्युष्मभ्यं संप्रददेत्तममेति दद्यात्साल्विद्यएतास्तु वरणाक्रमेण गुरुहस्तं प्रथमं कृत्वा तदधो वस्थापनी
याः। तैश्च स्त्रीत्फल्काकामस्तुतिं यवेयुः। कमंगिदेवताः प्रीयेतां मिति यजमानेनोक्ते सुप्रीता भवंत्विति वदेयुः। ततो यजमानः सुल
ग्रेजलाशये जले कतकशृंगादिभूषितां गायथाशक्तिसंपूज्य रावती धेनुमती हि भूतं सूर्यवृषी निमनवेदशस्या। व्यस्कभ्रातरोदसी वि
ष्मवेते दाहार्थं पृथिवीमभितो ममूखैरिति मंत्रैरावतारयेत्। तरंती नामनुमंत्रयेत्तत्र मंत्रः इदं सलिलं यवित्रं कुरु घ्नश्रद्धापूता अमृ
ताः संतु न्तितां मां तारयति सर्वतीर्थभिषेकं लोकालोकं तरते तीर्थत इति वापीकूपोत्सर्गं तु गात्रिरूपरिभ्रामयेदिति रूपनारा

राम
६

पराया दौ। ततो यजमानो गुरुणी चारद्वस्तु कृत्वा ग्रीजले गच्छन्नेव मंत्रद्वयं यवेत्तत्रैव समुद्रादूर्ध्वमधुमां उदारदयां सुनाशमृतत्वमा
नदद्यत्तस्य तामुद्यं यदस्ति जिह्वा देवानां ममृतस्य तामिः। ये वामी रोचनो दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मीषु। ये वामस्य सदेः कृतं तेभ्यः सर्वेभ्यो
नम इति। ततो जल एवेशान्यामुत्तराभिमुख्या गोः पुच्छं गृहीत्वा जले स्थित्वा यजमानो गुरुणा चितो यवकुशादिभिर्देवमनुष्यपितृ तर्प
णं स्वशाखं कुर्यात्। अत्रान्यानपितपो गल्लोकान्केचित्पठन्ति ते उनिमूलुत्वा मलिखिताः। ततः पुच्छलग्नपवेशान्यामुत्तरे तत्र मंत्रः आ
पो अस्मात्मातरः शुं धयंतु द्यजेता नो द्यत पुवः पुनंतु। विश्वं हिरिप्रवहंति देवी रुदिदाभ्यः शुची शफत एमीति। सूर्यवसाङ्गवती
हि भूयाश्च अथो वं पंभवंतस्यामा। अद्वित्यामद्ये विश्वदानीपिव शुद्धमुदकमाचरंतीति तामुत्थापयेत्। यदि हिं कुर्यात्तदा हिं क
रावती वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छंती मत्साम्यागात्तदुहामश्विभ्यामयो अद्य ये पंसा वद्धंतां महते सोभगा येत्यनुमंत्रयेत्। ततः कृतं
वस्त्रपरिधानो यजमानः स्नासं पूज्य सामगायप्रतिपादयेत्। प्रतियन्ति त्वा देवता त्रदक्षिणा। ततः कुंकुमाकृतं तत्रैकतासूत्रेण जलाश
यं वेष्टयित्वा तत्समीपे उपविशेत्। गुरुस्तु प्रागात्सादितकूर्ममकरादिपुतां हेमपात्री पंचरत्नपुतां दध्याक्षतमाहानदीजलपुता
मादायो दध्नुस्वेखो राजतोश्च तर्भिर्जतिविमिसहस्वयं प्राङ्मुख स्थित्वा गाधेजले सोमं रोगो कूर्ममकरो प्रागाग्रे यभागयोः प्रत्यक्ष
खो राजतो मस्य दुहुमोदक्षिणा निर्भेत्य भागयोः रुद्रदध्नुस्वेतामो कुलीरमंडूको यश्चि मवापव्ययोः प्राङ्मुखो आपसं शिशु
मारं उत्तरतो दक्षिणाभिमुखं वारुणोर्मत्रैः प्रक्षिपेत्। ततः शनो देवी रित्यस्यां गीतेनाथर्वणसाम्रापुनर्मां मेत्विद्विषं पुनरापुः पुनर्मां

मि

३०म०
१०

गगननर्दविगमैतुमाधुनर्वाहणामैतुमेत्तरणप्राप्तसाम्नायोहिष्टेनितृचेनचोददुखसांयात्रीन्युद्धीकुर्यात्ततःसत्राचियुरु
चमेत।ततोयजमानःप्राप्नुवो जलोत्सर्गकुर्यात्तत्रकुशरत्नवतिलान्यायापदशकालसंकीर्णान्तेयापक्षपूरवकरुडाल
गमनांतरवहकल्पकालावधिककलोकभोगानुभवपूर्वकपरार्द्धद्वयकालावहितमहस्तपःप्रभृतिलोकगमनाहितत
ल्लोकभोगोत्तरकभोगोत्तरकालसद्योगवलंप्राथवेष्टमवपरमपदप्राप्तिकामोहमिमंतडागादिजलाशयवरुणादेवताकंनान
पानावगाहनार्थेसर्वभूतेभ्यउत्स्यजेत्सुक्ताजलाशयनिरिद्व्यजलंभूमौनिक्षीयेत्ततोमंत्रद्वयंजयेत्सर्वभूतेभ्योउत्स
ष्टंमयेतजलमर्जितं।रमंतुसर्वभूतानिस्नानपानावगाहनैः।सामान्यंसर्वभूतेभ्योमयादत्तमिदंजलं।रमंतुसर्वभूतानिस्ना
नपानावगाहनैः।रितिततोगुरुर्मेडपस्यप्रागादिधिंद्वादिभ्यःपूर्ववत्तावमक्तवलीदद्यात्।अथाचारप्राप्तनागयष्टारोपणं
तत्रगुरुरिष्टेचूतपचेष्टानंतवासुकितक्षककोटकपसशंखमहापद्मकुलिकानांनामानिप्रत्येकंलिखित्वाप्रास्थ्यापित
सजलशेषप्रक्षिप्यालोक्यतत्रवरुणापूजयित्वाएकंचतयत्रमाकृष्यत्सत्रलिखितनामानंनगंतीर्थजलास्तुतायांयज्ञियवृ
होद्वायांजलाशयात्यत्वाद्यनुसारतोद्वादशपंचदशविंशत्यन्यतमारलिमितायांषष्ट्याअमुकनागेहागच्छेदितिष्टेत्यावात्यस्या
पयित्वानेननागेनास्यजलाशयस्यरक्षाकार्येतिजनेभ्यःआवयित्वातंनगंयष्टावमुकनागायनमइतिनाममंत्रेणायथाशक्तिपूज
येत्।अष्टिसंबंधिवर्तुलमस्तकोपरिश्रुतेलोहमयंचक्रमारोपयंति ततो जलमध्ये प्रागेव पश्यर्थं कृतरवात समीपे चिंतां यष्टिनयेत्।

राम
१०

तिर

ज० २

ततःस्वानेदधिमध्वाक्षतकुशतीर्थजलपंचरत्नानिप्रक्षिप्यब्रुवाद्योरितिमंत्रेणयष्टिसमारोपयेत्।इदंचयष्टारोपणंकृत्वावा
प्योर्नकीर्णमिरूपनारायणीये।ततोयजमानो गंगादितीर्थजलाशयेप्रक्षिप्यप्राप्नुवउपविश्यपठेत्।कुरुक्षेत्रंगयागंगेप्रभासः
पुष्कराणिचाएतानिपंचतीर्थानितडागेतिवसंतुमे।वितस्ताकोशिकीसिंधुःसरयुश्चसरस्वती।एतानिपंचतीर्थानिदशार्णसुर
णासिंधुरथावर्तारुहती।एतानिपंचापसुनानर्मदारेवाचंद्रभागचवेदिका।एतानि।गोमतीवाझतीशारुगंडकीसागरस्त
था।एतानिपंचदतिपटित्वाजलंस्पृष्ट्वाआपोहिष्टेनितृचंजयन्तविभिन्नदुग्धधारयाजलाशयत्रिःप्रदक्षिणीकुर्यात्ततएकब्राह्म
यश्चेष्टुंघ्राययेत्ततोगुरुर्दिनत्रयंस्थापितदेवतानापूजनं कृत्वाअत्विग्निःसहस्रेस्वेकुंडेवारुणाप्रभृतिविश्वकर्मांतहोमंकु
र्यात्।तदंतैतउत्तरंगंनिवर्त्यस्वस्वकुंडेषुसर्वपूराहुतिहोमंकुर्युः।असंभवेत्त्वद्विवासनदिवसएवपूर्णहितिरितिबदंति।ततोव
क्षिपूजनत्र्यापुषकरणादिकर्मशेषंयथायथंकुर्युः।दरिद्रोयजमानेकाशिविधानेनगुरुगोबंसर्वकार्येतिदिमदनादयः।अ
थचतुर्थकर्म।तत्रगुरुस्थंडिलंपदेवादेवहेडनंइतिदसर्भपरिसमूह्यमानस्तोकत्फयलियत्वावृत्रेष्टिंद्रसत्यतिनरस्तांका
ष्टास्वर्वतइत्फलिख्यासदस्यतिमित्यं गुष्टानामिकाभ्यारोवाभृदमुद्धत्यात्वामिद्धिहवामहेसातावाजस्यकारवइत्यभुस्या
ग्रिर्मुर्द्धेतिवारुणामग्रिप्रतिष्ठापयेत्॥हिरण्यगर्भइतिदक्षिणेचुह्मास्तरमासीर्षवृहजज्ञानमिति तत्रब्रह्मणमुपवेश्य
योहिष्टेनिकुशोपरिप्रणीतायात्रंसजलंस्थापयित्वाआकलशेष्ठीतीशान्याकलशंनिधायतत्रजलेवरुणासंपूज्यकयानश्चि
त्रइत्यग्रिपरिस्तीर्यगायत्रेणत्वाच्छंदसासादयामीति यात्राणायथापयोगमासाद्यविह्मरशमसीतिपवित्रंस्थित्वाप्रोक्षणी

उ०म०
१३

तथोपस्करपाडुकैः शीराभिषेचनं कुर्याद्यावदिनचतुष्टयं होमश्च सर्पिषा कारयेद्यैः कृष्मन्तिलैस्तथा। पालाशसमिधशलाचतुर्थैश्च
तथोत्सवः। दक्षिणाधिपुनस्तद्वेद्याशस्तथापितत्रसः। आचार्योद्दिगुरादीन्वाप्रशियोत्पविसर्जयेत्। अनेन विधिनायककुट्टोत्सवं
बुधः। सर्वान्कामानवाप्नोति फलं वातं तमश्नुतइत्यादि। अत्रजलशयवदारा मोक्षस्तृष्ट्यइतिकेचित्तमानाभावान्नेत्यन्ये। अथेतत्प्र
मः। तत्रजलाशयोत्सर्गोक्तकालमाधिश्रीन्याधिवासनदिनामूर्वेधः कृते कर्मकादिनियमोधिवासनदिनप्रायुखउपविश्य अद्येत्या
दिममसर्वपापक्षमातीतानागतपितृकुलतारणाकामोगभवत्प्रीतिकामोवामारामोत्सर्गं करिष्यइतिसंकल्प्य गणेशपूजास्वस्तिवा
चनमाहपूजासुदयिक आहुतुर्वैत्तिकस्वरगातत्पूजनमंडपप्रवेशतत्पूजनांते प्रस्थापनामूर्वे आचार्यश्चतुरस्रपिंडिकामध्ये क
तालवात्नान्दृष्ट्वा सर्वेष्वुदकैः सिक्ता पिष्टातकैः पुष्पमालाभिर्वा सोभिश्चालं कृत्य स्तव्या प्रतिवृत्तं स्वधसमीपे कर्णवैधनं दु
परिप्रवेशे शलाकया नेत्रांजलं कृत्वा गुग्गुलुधूपं दत्त्वा मूलवद्भुजचतुरस्रपिंडिकोपरि वगोधूमधृष्टिकं गुण्यामाकं तिलचीनं वा
त्मकसप्तधा न्यानि प्रक्षिप्यतेषु जलपूरांतीनां पस्करान्ताम्रकलशास्तथापयेत्॥ प्रतिवृत्तं कलशस्थायनसेकादिकरणाशक्तौ
वृक्षाष्टके कर्तव्यमिति आहः। ततोऽग्निं स्थापनांते गुरुर्वेद्यां षोडशारे सूर्याद्या लोकपालांता देवताजलाशयोत्सर्गवत्संस्थाप्य प्र
तिवृत्तं सप्तधाष्टावेति कृतं संख्याकानि स्वर्णफलानि वेद्याकूर्ममकरादिपात्री स्थाप्यते न स्यते विदुर्गदिति मंत्रेणासादयेत्। अस्य प्र
यतिर्वनस्थितिश्चिष्टुप्रावनस्यते वीडुगोहिभूया अस्मत्सखा प्रतारणाः सुवीरः। गोभिः सनद्धो असि विडपस्थास्थाता ते जयतु जेतवानित
तो ब्रह्माणां शिवं विष्णुं विनायकं। कमलाभं विक्रान्तं भूतग्रामं चेतिसंस्थाप्य सर्वान्पूजयेत्। ततः सर्वभ्यो बलिं न दत्त्वा पूर्वकुंडात्

राम०
१३

व्यापदत्रयं भुवं तत्त्वजपानाशयोत्सर्गवधूपंतिवनेत्। ततः सर्वे आभ्यागांते वनस्यते इति मंत्रेणाष्टोत्तरशतमाज्याहुतीः पालाशसमिधः कृष्म
तिलाहूतोश्चतुर्हयुः। ततोऽग्रहादिविष्वक्कर्मांते भोर्कोदिसमिद्धिरेवैः कृष्मन्तिलैश्च प्रत्येकं मष्टाविंशतिसंख्याको होमः कार्यः। ततः चिष्टकुर
वमधिवासनांते प्रातः कुडुसमीपस्थकलशजले र्यजमानमभिषिचयेयुः। स्नपयेयुश्च। ततो यजमानो सोमस्करांगामुदयुरवीमुत्सृजेत् तत्रमंत्रः। व
दं वनं पवित्रं कुरुक्षुद्रं पुनममृतमस्तु नित्यं। मां तारयिती सर्वतीर्थीभिर्षितं लोकालोकं तरेतीर्थं ते चेति एकवृक्षप्रतिष्ठापामिमवृक्षमि
त्पूहः। ततः समुहाद्गोदूर्भिः। येवामीशे चनेदिव इति मंत्रं द्वयमुक्त्वा गोपुच्छोदकेन देवपिन्दुसंतर्प्य सूर्यवासावृगधृतिरिति हं कृते च हिं
रावतीरिति घजयेत्॥ ततो वनोत्सर्गं कुर्यादिति केचित्संखेवं। कुशपवतिलजलान्यादायेत्यादि। इदं वनमश्नुत्य निववदति तिराकि पिथ
दित्वा मलका म्रदादिमादिना तावृक्षयुतं वनस्थिति देवताकं स्वीय सर्वपापक्षमपूर्वकमतीतानागतपितृकुलतारणाकामो भगवत्प्रीतिक
मोका सर्वसत्त्वेषो हमुत्सृजेत्। ततः ऊहितं मंत्रद्वयं पठेत् सर्वभूतेभ्यः उच्छृणुमयेतद्वनमूर्जितं। रमंतु सर्वभूतानि स्थितिमाप्नोत्सवादिभिः। सा
मान्यं सर्वभूतेभ्यो मया दत्तमिदं वनं। रमंतु सर्वभूतानि स्थितिमाप्नोत्सवादिभिः रिति। ततो वृक्षमूलस्थायितजलेः पुनर्यजमानमभिषिच
स्नपयेयुः। तत्रवरुणमंत्राः सुरास्त्वामित्यादयश्च। ततो यजमाननुपवेश्याद्येत्यादिकृते तदाराभप्रतिष्ठाकर्मणा समुत्थममुकसगो
त्रेभ्य एताः शतं गा अष्टषष्टिपंचाशतं षट्त्रिंशतं पंचविंशतिं वा यथाशक्ति रुद्रदेवताः दक्षिणात्वेन पुष्पभ्यं शुर्वत्विभ्यः संप्रददइति दत्त्वा हेम
त्रकटकांगुलीयकवासः शय्यापाडु कोट्यपस्करान् अन्विष्योथ शक्तौ गुरुवा ददइत्यादि। ततः आयोहिष्ठेति वृजयन्त विह्वितुं ध्रु
रयावतं त्रिःपरिषिच्य एकं विप्रं यथेष्टं दुग्धं पायेत्। ततो गुरुलोकपालेभ्यः प्रागुद्धली दत्त्वा दिनचतुष्टयं वृक्षमूलेषु द्वाभिषे

ॐ म०
१४

चतुर्ग्रहादिपूजनं वेद्यभिवासितदेवार्चनं वा न स्यत्यहोमादि वैश्वकर्महोमांतं च कृत्वा चतुर्थदिने होमसमापनं ते जलाशयोत्सर्गो चतुर्थदि-
कर्म कुर्यात्पूराहति होमो च वनस्पतिमंत्रेणोति विशेषः। नात्र नागयष्टिः। नतीर्थप्रवेशनमिति रूपनारायणः॥ यमपि कार्यमित्यन्यात्
तोभिषेकग्रहपूजाग्निपूजा विसर्जनशर्पदानमंडपाद्यपस्करप्रतिपत्तिविघ्नभोजनभूयसीदानकर्मश्चर्यरागानि जलाशयोत्सर्गवत्
॥ ॥ इति श्रीमीमांसकभट्टशंकरात्मजभट्टनीलकंठकृते भास्करजलाशयारामोत्सर्गसमूहः ॥ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥

राम
१४